

УДК 341(4/9)

М.І. КУРТИНЕЦЬ, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького

ЗАРОДЖЕННЯ СУЧАСНОЇ НАУКИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У ПОЛЬЩІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Ключові слова: міжвоєнна Польща, міжнародне публічне право, Маковські, Цибіховські, Ростворовські

Після закінчення Першої світової війни на теренах Європи виникло або відродилося багато держав. Після розпаду великих імперій – Російської, Оттоманської, Австро-Угорської та Німецької (Прусської) – численні народи отримали шанс побудувати чи утвердити власну незалежність. В цей момент, після понад 120 річного поділу між названими імперіями (крім Оттоманської), отримала шанс відновитися на міжнародній арені Польща. Процес об'єднання проходив важко з уваги на поділ території, що об'єднувалася, між трьома різними державами – різними за економічним, політичним та національним складом даних територій. Перші політичні (Версальський трактат підписаний в рамках Паризької мирної конференції 1919 р. [1, с.93] та військові (зокрема перемоги Ю. Пілсудського у війні з Радянською Росією) успіхи дозволили II Польській Республіці (II Rzeczypospolita Polska) – існувати та розвиватися до вересня 1939 р.

Новостворена держава відтворювала загальнолюдські тенденції розвитку того періоду як у економічному, політичному так і культурному житті. Зокрема, значного значення та розвитку набула освіта і наука. Об'єднання території призвело до уніфікації навчання, підготовки кадрів для державних потреб. Важливим стає продовження досліджень питань, якими займалися у навчальних закладах ще до 1918 р., поява нових ідей та напрямів, актуальних з уваги на нові виклики та завдання, що ставилися перед наукою в той час. Зокрема важливим було попе-

редження жахить війни, що охопила тоді майже всю Європу та забрала багато людських жертв, посяла руйнацію та злидні серед десятки мільйонів людей.

Цей час характеризується значним розвитком науки та промисловості, а відповідно нових господарчих та соціальних відносин. Це значною мірою поширюється на міждержавні відносини та вимагає регулювання таких стосунків на міждержавному рівні, а отже виникають нові галузі міжнародного права.

Довгий час перебування Польщі поділеною між трьома імперіями призвели до такого стану, який Францішек Каспарек, професор Ягеллонського університету, описав так: «Відколи польський народ знижено до пасивної ролі відносно розвитку європейських міжнародних відносин, а його голос (народу – Авт.) не може твердо заважити на шальках європейської долі, поляків огорнула дивна байдужість на розвиток міжнародного права... жоден інший народ так не страждає з приводу низького стану права народів» [2, с.137]. Той же автор у 1885 р. стверджує, що у Польщі можна знайти біля ста авторів, що займаються міжнародним правом [3, с.917]. Інший відомий польський фахівець міжнародного права Людвік Ерліх стверджує, що «Сьогодні, у зв'язку зі здобуттям незалежності... знання права народів та проблематики міжнародних стосунків... є для держави обов'язковим» [4, с.83].

Даний період розвитку науки міжнародного права у Польщі мало відомий українському читачу, тому метою даного дослідження є представлення короткої характеристики науки та знаних міжнародників, які головним чином творили в період між двома світовими війнами. Цілеспрямовано у даній роботі не розглядаються інші відомі юристи міжнародники, такі як Богдан Вінярський, Леон Бабінські, Цезари Березовські, Людвік Ерліх (який також у міжвоєнний період видав підручник з міжнародного права 1927 р.) тому, що значна частина їх життя та наукового доробку припадає на період після Другої світової війни. У вітчизняній науці якщо і

зустрічається інформація чи посилання на той період, то досить лаконічна. Новизна роботи полягає у авторському підході до визначення тенденцій розвитку міжнародного права в Польщі після здобуття незалежності та об'єднання історичних земель в результаті Першої світової війни. Показано, що саме міжвоєнний період став початком сучасної науки міжнародного права Польщі.

Характеристичною рисою цього періоду було те, що більшість правників міжнародників жило і працювало у попередній період поділу між трьома імперіями, періоді між двома світовими війнами та у часи існування після Другої світової війни Польської Народної Республіки. З уваги на це важко характеризувати науку II Польської Республіки відірвано від цих історичних періодів.

Дослідженням даного питання займалися переважно польські вчені-міжнародники, що вбачали в цьому періоді початок сучасного міжнародного права Польщі, у якому зароджувалися та розвивалися багато ідей щодо стану та перспектив розвитку даної сфери життєдіяльності держави. До таких авторів можна віднести Кшиштофа Пола, Манфреда Ляхса, Ремігіуша Бежанека, Януша Симонідеса, Єжи Пенкоса, Яна Сандорського, Адама Редзіка, Анджея Сьродки тощо.

У цей період жив професор Юліан Маковські (Julian Edward Makowski, 1875–1959), який творив і діяв якраз у період великих змін – перебування у складі трьох імперій, здобуття власної державності 1918-1939 рр. та у період комуністичної Польщі. Дипломат і практик, пропрацював десятки років у міністерстві закордонних справ, досконало знав право міжнародних договорів, редагував відомі зібрання договорів в галузі міжнародного публічного права. Він є автором багатьох книг, понад 100 статей, автор одного з перших у XX ст. Польщі підручників з міжнародного права. Перша його наукова робота «Про значення консульських звітів для торгівлі» (O znaczeniu dla handlu sprawozdań konsularnych), була опублікована у 1909 р. Через рік, у 1910 р. виходить піонерська для

польської літератури робота «Повітроплавство щодо міжнародного права» (Żegluga powietrzna wobec prawa międzynarodowego). Працюючи на посаді судді протягом війни, продовжує оголошувати цікаві і цінні лекції «Розвиток і майбутнє міжнародного права. Вступ до теорії права народів» 1916 р. (Rozwój i przyszłość prawa międzynarodowego. Przyczynek do teorii prawa narodów).

Заслугою Ю. Маковського є те, що він вперше наважився видати польський підручник до науки права народів (паралельно з іншим підручником з міжнародного права З. Цибіховського – обидва автори вважали свою працю першою, про що свідчать вступні слова до підручників кожного з авторів) [5, с.45]. В передмові до даного видання автором було підкреслено те, що це видання є працею семи років викладання та має на меті заповнити прогалину відсутності підручника з міжнародного права. Пишучи цей підручник під час Першої Світової війни вчений планував, що з часом, коли Польща отримає незалежність, йому вдасться ще краще попрацювати над підручником, доповнити та змінити його. Дійсно, з 1916 по 1958 роки вийшло сім видань цього підручника. Не дивлячись на те, що писав Ю. Маковські ясно, коротко та предметно – зміни та доповнення збільшили об'єм книги з 309 у першому до 772 сторінок в останньому виданні. Зміни які вносилися автором мали не тільки кількісний, а передусім якісний характер. Постійна праця над предметом, слідкування над розвитком міжнародного публічного права та міжнародних організацій, актуальні події та нові погляди на предмет його зацікавлення змушувала вносити зміни як в об'єм предмету, так і в спосіб його представлення. Цікавою характеристикою підручника є те, що автор, крім фактів, дає також оцінку тим чи іншим подіям з точки зору міжнародного життя Польської держави. Будучи представником школи позитивного права, велику вагу надає міжнародним угодам, власне з них подає приклади у своєму підручнику. Вважає, що писані норми «найбільш доводять волю держав», а

польських професор С. Наглік характеризував Ю. Маковського як людину, що з обережністю дає власну оцінку, воліючи дати говорити офіційним текстам [3, с.921]. Досвід на службі в Відділі міжнародних договорів МЗС та глибокі теоретичні знання стали підґрунтям роботи «Теорія і техніка підписання міжнародних договорів» з 1931 р., яка пізніше була перероблена, розширена та надрукована в 1937 р. під назвою «Про підписання міжнародних договорів». Прагнучи приблизити широкій громадськості тексти міжнародних угод (в оригіналі та з перекладом) започатковує 1936 року серію «Зібрання документів» (Zbiór Dokumentów), що й по сьогоднішній день видаються щоквартально Польським інститутом міжнародних справ [6].

Паралельно з цими виданнями вчений займається іншими проблемами міжнародного права. Зокрема його цікавить питання організації і техніки закордонної служби, консульське право, що знайшло свій вираз у роботі «Про консулів та консулати» (O konsulach i konsulatach) з 1918 р. Працюючи безпосередньо у польському МЗС (а з 1919 р. по 1936 р. на посаді керівника Відділу міжнародних договорів МЗС) він, як ніхто інший, знав це питання з середини. Погоджувався з претензіями щодо малого впливу консулів у торгівельних відносинах, вказуючи на причину такого стану речей: «Звинуваченні такі є в повній мірі доречні. Джерелом цього є недостатнє приготування теоретичне і практичне кандидатів, а також хибна, непрозора ієрархічна організація. Консул, – продовжує автор, – має бути юристом, купцем, економістом, а крім того мати здібності до кількох іноземних мов» [3, с.922]. Для досягнення такого рівня ще тоді пропонував ввести дворівневий екзамен та обов'язкову трирічну практику для майбутніх консулів. Як бачимо, він був не тільки теоретиком, але і прагнув впровадити в практичне життя ідеї, що вели б до покращення рівня представників держав, їх кваліфікації.

Прагнучи передати свій досвід та поширити знання в галузі творення міжнародних до-

говорів 1931 р. видає *vademecum* (настільну книгу) «Теорія і практика укладення міжнародних договорів» (Teoria i praktyka zawierania umów międzynarodowych), а в 1936 р. теоретичне дослідження «Про повстання норми трактату» (O powstawaniu normy traktatowej), де дано надзвичайно багатий науково-практичний матеріал для багатьох поколінь працівників міжнародних департаментів, пов'язаних зі створенням договірних норм міжнародного характеру. У цьому ж ключі, поєднання практики й наукового обґрунтування життєво важливих питань існування держави у міжнародному товаристві, написана його докторська дисертація «Державно-правовий статус Вільного міста Гданська» (Prawnopanstwowe położenie Wolnego Miasta Gdańska, 1923 р.), що була тісно пов'язана з державними потребами Польщі. Всі питання пов'язані зі статусом цього міста, що мало спірний статус, в рамках Версальської угоди зводилися до питання чи є дане місто суверенною державою. На це, а також на питання якій державі має належати м. Гданськ Ю. Маковський стверджує та доводить, що, поперше, дане місто не має державної суверенності, а також – використовуючи, зокрема, історичний аналіз вказує, що саме Польща завжди ефективно керувала даною територією *de jure suo*¹, а володарі цих прибалтійських земель визнавали верховенство та владу польських володарів [3, с.923; 7, с.7].

Після вимушеної перерви на час Другої світової війни, проф. Маковський продовжує публікацію праць, присвячених представництву держав у зовнішніх зносинах. У 1948 р. виходить його робота «Функціонери, що діють в міжнародних організаціях та їх імунітети» (Funkcjonariusze międzynarodowi i ich immunitety), рукописи викладів «Право і дипломатичні звичаї» (Prawo i zwyczaje dyplomatyczne, Warszawa 1951) та «Дипломатичне право і організація закордонної служби» (Prawo dyplomatyczne i organizacja

¹ *De jure suo* – лат. своє право.

służby zagranicznej, Warszawa 1952) які по-
 служили базою для виданої ним монографіч-
 ної роботи у 1957 р. «Органи держави у між-
 народних відносинах» (*Organy państwa w*
stosunkach międzynarodowych). Свою остан-
 ню статтю 84 річний професор Маковський
 присвятив улюбленій темі – а саме «Розі-
 рвання дипломатичних відносин» (*Zerwanie*
stosunków dyplomatycznych), що вийшла у
 другому номері «Міжнародні справи»
 (*Sprawy międzynarodowe*) за 1959 р. [3, с.927].

Подібно як і після першої світової війни,
 проф. Маковські займається юридичною сто-
 роною та наслідками міжнародних договорів
 підписаних під час та недовго після закінчен-
 ня Другої світової війни. На сторінках «Дер-
 жави і права» (*Państwo i prawo*) у 1948 р.
 з'являється його стаття «Юридичний харак-
 тер угод, що були підписані під час Другої
 світової війни» (*Charakter prawny umów*
zawartych podczas drugiej wojny światowej) де
 аналізує всі найважливіші акти підписані під
 час та недовго після закінчення війни. Тут
 він аналізує Атлантичну хартію (1941), Де-
 кларацію Об'єднаних Націй (1 січня 1942),
 Московські та Кримські (Ялтинська) домов-
 леності (1943 та 1945), Потсдамські угоди
 (1945) тощо². Автор стає на позиціях, що так
 як угоди підписано, тепер є повне право ви-
 магати їх виконання. Перед усім йому йшло-
 ся про виконання тих пунктів, що стосували-
 ся передачі території Польській республіці зі
 сторони СРСР, так і виконання обов'язків
 Англії та США у перерозподілі звільненої

² Атлантична хартія (А.х.), 14.08.1941, спільна
 декларація президента США Рузвельта і прем'єр-
 міністра Великобританії Черчілля, підписана на борту
 англійського лінкора «Принц Вельський» в бухті
 Арджентії (Ньюфаундленд); Декларація ООН, 1 січня
 1942, Вашингтон, підписана представниками 26 країн,
 наступний документ по А.х., що проголошував ство-
 рення ООН; Московська (1943) та Ялтинська (1945)
 зустрічі (домовленості) союзників, де обговорювали-
 ся, зокрема, організаційні питання майбутньої ООН;
 Потсдамська конференція (1945) – вирішення долі
 переможеної Німеччини, територіальні питання, зок-
 рема про польські кордони.

території [3, с.927]. У пам'яті польського на-
 роду залишився неоднозначний перерозподіл
 територій після закінчення Першої світової
 війни між існуючими та новоствореними
 державами в Європі, чого прагнули уникну-
 ти в нових повоєнних умовах.

Велике значення польський міжнародник
 приділяв якнайширшій міжнародній спів-
 праці та провідній ролі в цьому міжнародним
 організаціям. Так, в 1919 р. пише статтю про
 Міжнародну організацію праці, публікує
 статті про Лігу Націй, пізніше про ООН. Ре-
 зультатом його зацікавлень були статті Між-
 народні мандати (1925), Перегляд трактатів
 на фоні пакту Ліги Націй (1927), Організація
 Об'єднаних Націй (1946, 1947).

Активно працював у Міністерстві закор-
 донних справ Польщі, як делегат представ-
 ляв свою державу на багатьох міжнародних
 конференціях, під час підписання багатьох
 міжнародних угод. Зокрема представляв
 Польщу на переговорах з Німеччиною, Ру-
 мунією, Литвою, Чехословаччиною, Швеці-
 єю тощо. Як делегат Польщі Ю. Маковські,
 разом з Шимоном Рундштейнем, був на єди-
 ній у міжвоєнний період конференції з пи-
 тань кодифікації міжнародного права, що
 проходила у Гаазі 1933 р. Вів переговори та
 підписав понад десяток погоджувальних, ар-
 бітражних та договорів про ненапад. Є авто-
 ром багатьох і донині використовуваних
 вступних та прикінцевих формул міжнарод-
 них договорів.

Крім цих згаданих робіт, написаних під
 час його праці в МЗС Польщі, Ю. Маковські
 входить до складу Вищої дисциплінарної
 комісії (з 1921 р.) та Верифікаційної комісії
 (з 1923 р.). Керував польським відділом
*International Law Associations*³ (ILA) та пра-
 цями польської делегації на конференціях

³ International Law Association – Асоціація
 міжнародного права, що займається дослідженням,
 уточненням та розвитком міжнародного публічного та
 приватного права. Засновано у Брюсселі у 1873 р., є
 недержавною організацією, носить дорадчий харак-
 тер. Детальніше: <http://www.ila-hq.org>.

ІЛА в Будапешті та Оксфорді. Був секретарем правління Польського інституту співпраці з закордоном.

В 1956 р. професор відзначає надзвичайний ювілей – 50 років наукової діяльності. У зв'язку з цим видано «Пам'ятна книга на честь Юліана Маковського у зв'язку з 50-річчям наукової діяльності» (*Księga pamiątkowa ku czci Juliana Makowskiego z okazji 50-lecia pracy naukowej*, Warszawa 1957). Крім півтора десятка робіт різних авторів тут включено 55 найважливіших позицій ювіляра. Додатково, до цього видання, слід згадати про багато інших орденів та відзначень, якими справедливо було відзначено внесок проф. Ю. Маковського в розвиток польської науки та практики міжнародного права: Орден праці I класу, Командорських хрест *Polonia Restituta*, два рази Золотий хрест заслуг та 26 закордонних відзнак з Франції, Бельгії, Норвегії та Греції тощо.

Серед своїх сучасників Маковський відзначався тим, що був людиною, яка поєднувала теорію міжнародного права з практичним його застосуванням, зокрема у питаннях теорії складання та виконання міжнародних договорів, авторитетними були його ідеї щодо удосконалення дипломатичної служби та добору кандидатів на високі посади представників держави.

Крім міжнародного права цікавився Ю. Маковський й державним (конституційним) правом, що однак було на другому місці після міжнародного права. Це, однак, не було перешкодою написання кілька цікавих та цінних робіт: «Сутність та принцип сучасної держави», «Про конституційний устрій. Одна чи дві палати?» – обидві в 1917 р., «Нарис виборчого права» 1918 р., «Конституція Польської республіки» 1921р., де автор дає характеристику Березневій Конституції 1921 р. Ним також підготовлено збірку нових конституцій, що створено після закінчення війни під назвою «Нові конституції» 1925 р., де знайшлися тексти 16 конституцій, головним чином європейських держав [3, с.921].

«Теорія має подати руку практиці, яка не

має стати її рабинєю, але має служити разом з нею одній меті, яка є реалізацією ідеї справедливості» [3, с.1007] – влучно зазначає один з відомих міжвоєнних польських юристів Зигмунт Цибіховські (*Zygmunt Cybichowski*, 1879-1946). Міжнародне право в одних випадках конкурує з державним (внутрішнім) правом, а в іншому являє собою єдність – це так звані дуалістичний та моністичний підходи [8, с.8]. Займаючись паралельно державним правом, З. Цибіховські одним з перших помітив взаємозалежність цих галузей права. В подальшому практично показував взаємний вплив та співпрацю внутрішнього та міжнародного права.

Навчався на економічно-юридичному факультеті у Берліні, а потім додатково в університетах Парижа і Страсбурга. Саме в останньому місті він, молодий 22 річний юнак, у 1902 р. захищає свою докторську роботу німецькою мовою «Стаття 76 конституції» (*Artikel 76 der Reichsverfassung*) яка одразу ж приваблює увагу тогочасного німецького юридичного світу. Ця стаття регламентувала одне з найважчих питань у Конституції Німецької Республіки, а саме вирішення публічно-правових проблем між землями (ландами) республіки, а також конституційних спорів окремих членів республіки. Вже тоді ним було побачено взаємозв'язок внутрішнього та міжнародного права.

Повернувшись до м. Познань, він деякий час працює помічником судді, щоб згодом перервати роботу на річну наукову подорож до Франції та Англії. В Ліпську, Німеччина, у 1907 р. виходить невелика, на 41 сторінці, робота «Підводні кабелі під час війни» (*Das Seekabel in Kriegszeit*) – де автором пророчо було здійснено спробу врегулювати статус телеграфії і телефонії під час війни, запропонував правові норми щодо кабелів та заповнити прогалину, що була тоді в міжнародному праві. Порушивши таке нове і важливе питання комунікації, ця праця викликала певний резонанс в суспільстві.

Працюючи надалі в судовій системі не за-недбує вчений і наукових досліджень. Маю-

чи потужний старт у своїй кандидатській роботі, докторське дослідження З. Цибіховського «Стародавнє право народів» (*Das antike Volkerrecht*) відкрило перед ним двері доцента університету Фрибургу [9] 1911 р. на кафедрі міжнародного публічного та приватного права [10, с.291]. Ця праця початково оголошена у Вроцлаві, пізніше була доповнена та розширена автором. Важливість даної праці важко переоцінити, адже вона, за польськими джерелами, є першим польським дослідженням історії міжнародного права в стародавні часи, внеском автора у розвиток міжнародного права, адже його неможливо вивчати без дослідження історії становлення від перших проявів міждержавних домовленостей. Варто зазначити, що питанням міжнародного права займалися також і до Цибіховського, але заперечуючи при цьому існування міжнародного права в старожитності. Натомість цей польський вчений досліджуючи найстаріші джерела права стародавніх народів довів, що чимало інститутів міжнародного права існувало в ті часи [3, с.1009].

Поєднуючи дві, здавалося б різні галузі права – міжнародне і внутрішнє, професор приділяє увагу міжнародному приватному праву. Протягом року (з 1911 по 1912 р.) веде виклади міжнародного публічного та приватного права в страсбурзькому університеті. В цей же ж час видає працю «Вчення міжнародного права» (*Studien zum internationalem Recht*), де ним опрацьовано концепцію про включення міжнародного приватного права до загальної системи міжнародного права.

Цю ідею від продовжує досліджувати в університеті Яна Казимира у Львові, куди З. Цибіховський був запрошений 1912 р. на посаду професора і керівника кафедри Енциклопедії політичних і юридичних наук і філософії права. Під час відкриття нового навчального року він виголошує лекцію «Про міжнародне приватне право». Лекції з міжнародного публічного та приватного права, філософії права а також семінари з цих предметів професор веде аж до початку Першої світової війни.

Одним з перших у тогочасній Польщі починає займатися воєнним правом і його місцем у міжнародному праві. Ситуація, яка тоді склалася в тогочасній Європі, передувала вибухові світової війни, а тому врегулювання питань воєнного права були як ніколи актуальними. На самому початку війни 1914 р. професор у Львові видає свою роботу польською мовою «Міжнародне воєнне право беручи до уваги балканську кризу» (*Międzynarodowe prawo wojenne z uwzględnieniem przesilenia bałkańskiego*). Подальші події дали йому матеріалів для розвитку цієї теми і 1916 р. виходить наступна його робота пов'язана з правом війни «Окупація Львова у війні 1914/1915» (*Die Besezung Lembergs im Kriege 1914/1915*). Тут автор піддає аналізу міжнародно-правовий статус міста в тих роках та юридичне значення дій російської влади. Автор доходить до висновку, що росіяни на початку окупації короткий час діяли відповідно до гаазьких конвенцій (Гаазькі конвенції 1899 і 1907 років – міжнародні конвенції про закони і звичаї війни), а потім була так звана «посилена» окупація, що мала на меті анексію зайнятої території. Перебуваючи фактично століття поділеною між декількома імперіями питання окупації та анексії були надзвичайно актуальними та цікавими для польських дослідників. З. Цибіховський 1915 р. пише ґрунтовну статтю присвячену темі окупації, в якій з жалем стверджує, що окупація «має надзвичайне значення для Польщі, політичну ситуацію якої можна окреслити за допомогою поняття окупації» [3, с.1010]. На XXXV Світовому конгресі товариства міжнародного права, що відбувся 1928 р. у Варшаві, тези професора, який протягом 1928-1930 років головував конгресові, було позитивно схвалено, після дискусії та обговорення, в яких З. Цибіховський брав активну участь, було прийнято проект кодифікації права війни щодо окупації.

Як вже зазначалося раніше, паралельно з Ю. Маковским професор З. Цибіховський видає 1915 р. у Львові підручник з науки міжнародного права – «Право народів. Система між-

народного права» (Prawo narodów. System prawa międzynarodowego) [3, с.1010]. Цей підручник структурно складався з двох частин: I – право народів разом в правом війни, II – міжнародне право приватне, що увібрало в себе міжнародне право цивільне, вексельне, торгівельне, кримінальне, цивільний та кримінальні процеси тощо. В останніх виданнях підручника крім зміненої назви на «Міжнародне право публічне і приватне» (Prawo międzynarodowe publiczne i prywatne, 1932) автор критично підходить до традиційного, гроціанського поділу міжнародного публічного права на право війни та право миру. Пропонує, натомість, та втілює інший поділ на вступ та три частини, а саме: наука про суб'єкти – держави та організації, предмети – територія та міжнародна адміністрація або управління, та останній елемент – наука про процес, де відрізняє діяльність миру від військової [3, с.1010]. Такий поділ є логічним та еволюційним розвитком методів викладання даного предмету, способів написання підручників, що з часом доповнювався додатковими елементами, відповідаючи на вимоги часу та ускладнення міжнародних відносин.

Ще під час триваючої війни різні комісії та організації (зокрема, Рада товариства наукових курсів у січні 1915 р. створює Комісію вищих шкіл, функції якої, після відступу російської влади з Варшави того ж року, переймає Відділ освіти Громадського комітету. 25.10.1915 р. створено Університетську комісію, а німецький генерал-губернатор Ганс фон Беселер (Hans von Beseler) надав університету тимчасовий статус, узалежнив від окупаційної влади фінансово та встановив куратора Богдана Гутен-Чапського (Bogdan Hutten-Czapski) [3, с.1011] починаючи з 1915 р. при співпраці спочатку з окупаційною російською владою, а потім німецькою добилися створення Варшавського університету 15.11.1915 року (хоча фактично університет є продовженням навчальних закладів, своїх попередників, які беруть початок з 1816 року) [12]. Через малу кількість власних науко-

во-викладацьких кадрів Громадський комітет міста Варшави звернувся з проханням до наукових центрів, що вважалися польськими – Ягеллонського та Львівського університетів, з проханням відрядити до новоствореного університету вибраних професорів. До числа запрошених належав і З. Цибіховскі. З радістю прийняв посаду керівника кафедри наук про державу, де мав можливість займатися підвалинами нової державності, відсуваючи на другий план міжнародне публічне право. Хоча паралельно читав лекції з обох предметів, більшу увагу приділяв внутрішньому, державному праву. Після війни займає чоловічу позицію в створенні конституції, будучи секретарем та головним референтом Комісії щодо анкети для оцінки проектів конституції (Komisja: Ankieta dla oceny projektów konstytucji). Використовуючи міжнародно-порівняльне право пропонує на французький манер ввести в новоствореній польській державі вибір голови країни Народним зібранням, мотивуючи тим, що вибори Президента безпосередньо народом може привести до двовладдя у площині голова держави – парламент. Його глибокі знання міжнародного публічного права були надзвичайно корисні для членів комісії Польщі, що займалася кодифікацією та уніфікацією міжнародного та міжрайонного (Польща була поділена між трьома імперіями) права. Запропонував проект правового регулювання статусу територій, що заселені в переважній більшості національними меншинами. Пропонував виділення тих груп і надання їм автономії.

Віддаючи багато сил і часу державній службі (створення Анкети майбутньої конституції) не занедбує і наукової роботи. Так, 1920 р., на VI З'їзді польських юристів та економістів у Варшаві, оголошує надзвичайно цікавий і новаторський реферат «Про поняття та сутність державної приналежності» (O pojęciu i istocie przynależności państwowej). Критично відноситься до ідеї, що до обов'язкової умови належать певні права чи обов'язки громадянина, тому що нема таких прав або обов'язків, що не мо-

жуть належати іноземцям. На його думка важливою характеристикою державної приналежності є те, що виникає та гине вона у спеціальний спосіб, а саме через народження, шлюб, натуралізацію тощо. У 1925-1929 рр. виходить тритомник «Польське державне право на фоні спостережень з галузей науки про державу і порівняльного державного права» (Polskie prawo państwowe na tle uwag z dziedziny nauki o prawie państwowym i porównawczego prawa państwowego). Це видання було високо оцінено багатьма тогочасними конституціоналістами за простоту і доступність викладення багатьох спірних питань тогочасного державотворення нової Польщі.

До наукового доробку Зигмунда Цибіховського відноситься і двотомна «Енциклопедія підручна публічного права (конституційного, адміністративного і міжнародного)» (Encyklopedia podręczna prawa publicznego (konstytucyjnego, administracyjnego i międzynarodowego), що була видана за його ініціативи і редакцією в 1924-1929 рр. Передумовою видання даної енциклопедії було «...представлення джерел права та літератури... (щоб енциклопедія – Авт.) була провідником по розлогих полях нашого міжнародного права... лаконічно і через джерела права освітлювала закутки права» [3, с.1013]. До роботи над цим виданням було запрошено багато фахівців різних галузей права, надзвичайну допомогу автору надали члени секції Публічного і міжнародного права Варшавського університету, створеного професором у 1917 р. Титанічну роботу виконав сам З. Цибіховські: написав близько 200 статей, координував роботу близько 150 авторів, з яких 98 надіслало наукові статті, спільно з помічниками переглянуто понад 400 законодавчих актів та у два рази більшу кількість виконавчих актів. З початкового числа чотириста наукових статей до збірки увійшло у три рази більше. Польська наука не мала до того часу такого видання, і до сьогодні ця енциклопедія, що увібрала знання, ідеї та прагнення видатних юристів та науковців

того часу, є взірцем для наступників та джерелом інформації сучасних дослідників та практиків.

1927 р. виходить його важлива праця «Міжнародне кримінальне право» (Międzynarodowe prawo karne), де розглядається компетенція судів переслідувати злочини, що були скоєні за кордоном. Міжнародник передбачає такий розвиток міжнародного кримінального права (яке відносить до галузі міжнародного приватного права), що ним самим охарактеризовано: «Ті ж самі фактори, які викликають зближення міжнародного кримінального законодавства, стають причиною їх загибелі. Розвиток міжнародної торгівлі, яка потужною хвилею заливає всі країни, не тільки зближує народи ближче один до одного, але стирає різницю їх ідей, переконань та інститутів права. Інтернаціоналізація життя народів характеризується вирівнюванням, що відображено в уніфікації права і появою універсально застосовуваних правил. Основа і сенс існування міжнародного кримінального права є відмінності прав, які поступово зникають» [3, с.1014]. Серед інших відомих його праць можна відмітити «Незалежність Польщі і Ліга Націй» (Niepodległość Polski a Liga Narodów, 1929) та «Генега і розвиток міжнародного права» (Geneza i rozwój prawa międzynarodowego, 1930).

Крім видання статей та книг займається проф. Цибіховські активною громадською та викладацькою діяльністю. Три роки підряд 1919-1922 рр. він був деканом юридичного факультету Варшавського університету, при цьому вів лекції з державного, міжнародного публічного та приватного права. Був опікуном Польського академічного кола приятелів Ліги Націй. Зі своїми лекціями відвідав багато іноземних університетів у таких містах як Любляна, Загреб, Відень, Берлін. В липні 1926 р. прочитав курс лекцій про міжнародне кримінальне право та компетенцію судів переслідувати закордонні злочини у Гаазькій Академії міжнародного права. Постійно там викладав аж до початку Другої світової війни, і його лекції завжди викликали велике

зацікавлення серед широкого кола слухачів – як студентів, так і урядовців та дипломатів. 1928 р. його обирають почесним членом Королівської академії юридичних наук та законодавства у Мадриді. Через рік їде до США з курсом міжнародного публічного права, а 1930 р. Колумбійський університет в Нью-Йорку надає йому титул доктора права *honoris causa* [10, с.292].

На жаль відсутня достовірна інформація про життєвий та науковий шлях З. Цибіховського у воєнний період з початку окупації 1939 року. Самі польські автори з жалем констатують відсутність переконливих матеріальних доказів, книг чи статей, які б пролили світло на творчість цієї видатної людини в цей час [3, с.1015].

Крім значного теоретичного і практичного доробку проф. Цибіховські залишив по собі багато учнів, серед яких Цезари Березовські – польський фахівець у галузі міжнародного публічного права, що вніс значний вклад в розвиток у цю галузь права після Другої світової війни.

Професор та суддя Постійної палати міжнародного правосуддя Ліги Націй міжвоєнної Польщі Михайло Розтворовські (Michał Jan Cezary Roztworowski) (1864-1940) є наступним представником польських міжнародників, що вніс вагомий вклад в розвиток польської та світової науки міжнародного права. Здобув чудову освіту в університетах Варшави (1883), Парижа (де отримав диплом з «великим відзначенням» 1891 р. у Вільній школі політичних наук), Кракова (1891–1893), Брно та Відня (1895). Навчався у Санкт-Петербурзі, де закінчив навчання під керівництвом відомого професора міжнародного публічного права Ф.Ф. Мартенса. Його керівник хотів залишити перспективного студента в університеті, але М. Розтворовські відмовився, бо не бачив для себе, як для поляка, майбутнього у російській державі [13, с.219]. Результатом цих усіх курсів була його монографія «Кримінальна юрисдикція на торговельних судах в закордонних портах» (*Jurysdykcja karna na okrętach*

handlowych w portach zagranicznych, 1895), на основі якої автор через рік проходить габілітацію на юридичному факультеті Ягеллонського університету і отримує право викладати право народів та політичне право. Після смерті 1903 р. проф. Ф. Каспарека стає керівником Кафедри права народів і політичного права, якою керує до 1931 року. Завдяки своєму авторитету та активній роботі призначений деканом юридичного університету Ягеллонського Університету (1912–1913), ректором (1925–1926) та проректором (1926–1927) цього ж вузу.

Тісно співпрацюючи з юридичним факультетом Ягеллонського університету М. Розтворовські створює у 1911 р., на зразок відомої французької, Польську школу політичних наук. Ця школа стала осередком політичних наук: досліджувалися питання політики, права, демографії усіх трьох частин поділеної на той час Польщі, але розглядалася вона як єдине ціле – історично та географічно. Зібрано багату бібліотеку, зокрема закордонними виданнями. На початку Другої світової війни школу було зліквідовано, а бібліотека skonфіскована німецькими військами [5, с.69].

Професор активно займається дослідженням міжнародного публічного права, конституційного права та історії. Під час Першої світової війни активно пропагує ідею здобуття незалежності Польщі. Зокрема 1915 р. виходить брошурка «Війна і польське суспільство» (*Wojna a społeczeństwo polskie*) де закликає до активних дій у зв'язку з появою реальних шансів на незалежність. Перебуваючи з липня 1916 р. у Швейцарії пробує нав'язати контакти з державами Антанти, що, однак, негативно сприйнято на батьківщині. Крім цього цікавиться широким спектром міжнародних відносин. До його авторства належить дослідження юридичного статусу Апостольської столиці (1892), публікації про результати приєднання Австрії до Бернської конвенції (1900), короткі виклади про війну та мирні договори, а також про виникнення держав (1916), дослідження присвяче-

не Лізі Народів (1920), рапорт про процедуру примирення опублікований в рамках Інституту міжнародного права (1927), опрацьовання щодо процедури перед Постійною палатою міжнародного правосуддя (1935). Варто пам'ятати, що крім вищезгаданих публікацій, професор, у зв'язку з викладацькою діяльністю, видавав багато методичних видань, розгорнутий конспект лекцій, що розкривали проблематику права народів: предмет і поняття, міждержавні відносини, відносини під час війни, міжнародні спори та право війни. Методика представлення матеріалу вказує на позитивістський підхід, що бере під увагу тогочасний стан міжнародного права. М. Ростворовські видає невеликі збірки присвячені дипломатичному праву, міжнародним організаціям, зокрема «Спроби і результати організації міжнародної спільноти» (*Próby i postępy organizacji społeczności międzynarodowej*, 1927), «Організації міжнародних об'єднань» (*Organizacje związków międzynarodowych*, 1930), цілу серію присвячену Лізі Націй (останнє видання 1939 р.). Поєднанням конституційного та міжнародного права була його збірка «Розвиток конституціоналізму у Франції» (*Rozwój konstytucjonalizmu we Francji*, 1923). Відомими є його праці з міжнародного приватного права «Спадкове право на семінарах останніх гаазьких конференцій» (*Prawo spadkowe na warsztacie ostatnich konferencyj haskich*, 1928), «Кодифікація міжнародного та міжрегіонального приватного права у Польщі» (*La codification du Droit international et interprovinciel prive en Pologne*, 1930).

Професор М. Ростворовські відомий не тільки в Польщі. Відповідно до міжнародного права польський уряд 1923 р. представляє цього відомого міжнародника до списку членів Постійної палати третейського суду в Гаазі, кілька разів був суддею *ad hoc* Постійної палати міжнародного правосуддя Ліги Націй, членом кількох двосторонніх комісій по примиренню. Був також членом Інституту міжнародного права (*ILA*). Найбільшим його відзначенням було обрання проф. Ростворо-

вського Зборами та Радою Ліги Націй 25.09.1930 р. на посаду судді Постійної палати міжнародного правосуддя на десятирічний термін, де М. Ростворовські відзначався юридичною грамотністю та глибоким знанням права [13, с.221].

Як бачимо, не зважаючи на занепад зацікавленості наукою права народів, було багато відмінних фахівців, які внесли значний вклад в розвиток і міжнародно-правове обґрунтування ідеї державної незалежності та утвердження Польщі на міжнародній арені по закінченню Першої світової війни. Ці вчені мали неабиякий авторитет та вплив на розвиток міжнародного права у міжвоєнний період. З відновленням своєї держави почалася активна наукова робота у багатьох напрямках: створення власного підручника для навчання міжнародного права та інших видань в галузі міжнародного права, продовження досліджень та розробка нових теоретичних засад міжнародного права, відродження університетів як головних наукових осередків держави. Важливість цього періоду, що дав початок сучасній науці міжнародного права Польщі, не викликає сумнівів у дослідників.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Teksty źródłowe z historii państwa i prawa Polski (1864-1945) / wybór i oprac. Józef Ciągwa i Adam Lityński ; Uniwersytet Śląski. – Katowice : UŚ, 1974. – 276 s.*
2. *Pienkos Jerzy. Prawo międzynarodowe publiczne. – Kraków : Zakamycze, 2004. – 792 s.*
3. *Pol Krzysztof. Poczec prawników polskich. – Warszawa : C. H. Beck, cop. 2000. – 1216 s.*
4. *Ehrlich Ludwik. Prawo narodow. – Kraków: nakł. Księg. Stefana Kamieńskiego, 1948. – 648 s.*
5. *Z kart historii polskiej nauki prawa miedzynarodowego. Pod. red. A. Przyborowskiej-Klimczak. – Lublin : Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2002. – 189 s.*
6. Квартальник «Зібрання документів»

Польського ін-ту міжнародних справ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pism.pl/czasopisma.php?id=11>.

7. Прибылов В. И. Польша и Лига Наций в 1919-1926 гг. (Создание Лиги Наций, Гданьская проблема, вопросы разоружения и безопасности) : автореф. на соискание науч. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.03 «Всеобщая история» / В. И. Прибылов. – М., 1980.

8. Історія ООН / Офіційна веб-сторінка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/en/aboutun/charter/history/atlantic.shtml>.

9. Баймуратов М. А. Международное публичное право : учебник / М. А. Баймуратов. – Изд. второе, перераб. и доп. – Х. : ООО «Одиссей», 2007. – 704 с.

10. Двомовний (французька та німецька мови) швейцарський університет у м. Фрибург, заснований 1889 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unifr.ch/home/welcomeF.php>.

11. Środka Andrzej. Uczeń polscy XIX-XX stulecia. Tom I. A-G. – Warszawa : Aries, 1994. – 622 s.

12. Історія Варшавського університету / Офіційна веб-сторінка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uw.edu.pl/o_uw/historia/wczoraj.html.

13. Złota księga Wydziału Prawa i Administracji / pod red. Jerzego Stelmacha i Wacława Uruszczaka ; Uniwersytet Jagielloński. – Kraków : Wydaw. UJ, 2000. – 506 s.

Куртинець М. І. Зародження сучасної науки міжнародного права у Польщі в міжвоєнний період / М. І. Куртинець // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 234–244 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10kmivmp.pdf>

Розглядається стан та розвиток науки міжнародного права в міжвоєнній Польщі. На прикладі відомих польських міжнародників періоду кінця XIX поч. XX ст. Ю. Маковского, З. Цибиховского та М. Ростворовского розглядаються на той час актуальні для міжнародного права та для легітимації набуваючої незалежності Польської держави питання, що з однієї сторони вимагали негайного вирішення, а з іншої сприяли синтезу нових тенденцій розвитку міжнародного права.

Куртинець М.И. Зарождение современной науки международного права в Польше в межвоенный период

Рассматриваются состояние и развитие науки международного права межвоенной Польши. На примере известных польских международников конца XIX нач. XX ст. Ю. Маковского, З. Цыбиховского и М. Ростворовского рассматриваются актуальные в то время для международного права и для легитимации приобретения независимости Польского государства вопросы, которые с одной стороны требовали немедленного решения, а с другой стороны способствовали синтезу новых тенденций развития международного права.

Kurtynets M.I. An Origin of Modern Science of International Law in Poland in an Intermilitary Period

The development of science and international law in interwar Poland are considered. In the example of Poland's known internationalists from the end of the Nineteenth begin Twentieth century Makowski J., Cybichowski Z. and Rostworowski M. the article discusses current for that time international law and legitimacy for gaining independence of the Polish state issues on the one hand, on the other contributed to the synthesis of new trends in international law.